

PILÁTOVO JEZERO

Když začne dout drsný vítr od severozápadu a nese předzvěst studeného a mokrého počasí, tu lidé kolem Rožantu říkají: Vítr fouká z Pilátova jezera, a proto je tak pošmourno. Vykročíš-li po lesní stezce vedoucí od Rožantu kolem Smjerdžice na severozápad, dojdeš v lese k Pilátovu jezeru, obrostlému hustými křovinami, které se dnes podobá spíš jen bažině.

Ale před tisíci lety zde bylo krásné jezero s širokou, blýskající se hladinou. Pohnul se vánek, zčeřil vodu jezera, zaleskly se vlnky v zlatých paprscích slunce a v rákosí zašuměl líbezný nápěv. Divoké kachny, lysky, vodní slípky se projížděly vesele po vodě nebo se potápěly pod hladinu, aby ulovily něco k snědku. Pyšně a hrdě pluly po hladině sněhobílé a černé labutě. S ostrým kejháním přiletěly divoké husy a spustily se na jezero, aby se vykoupaly ve vodě, na níž se kolébaly žluté lekníny a stulíky. Všude rozvíjení květů a zpěv, život a radost! — Avšak hle, tu sedí na velkém balvanu u jezera muž se smutnou tváří, který nejeví žádný zájem o radost kypící v celém božím stvoření vůkol. Dlouhá suchá postava je oděna prostým, obnošeným, tu a tam děravým šatem. Muž nemá boty, tlustá kůže na chodidlech prozrazuje, že je zvyklý chodit bos. Dlaně jsou plné mozolů, ale kůže na polonahých pažích

je jemná. Dlouhé šedivé vlasy úhledně přikrývají trochu podlouhlou hlavu a spadají až na ramena. Tkví v nich hřeben z rohoviny lesknoucí se v slunci. Obličej je zbrzděný, hubený, propadlý, svrašťelý, a přece líbezný. Zpod silných černých brv vyhlížejí jasné modré oči, které prozrazují bystrost. Je to pastýř Jan ze Smjerdžice, který pase ovce smjerdžického pána. Jan sedí a hledí na jezero, ale nevidí nic, co se děje nad ním; jeho myšlenky jsou zaujaty jinými věcmi, sni s otevřenými očima. Nemyslí ani na své stádo, které se pase nablízku, to střeží jeho věrný pes Vlk.

Jan sklonil šedivou hlavu a ponořil se do vzpomínek na svou mladost. V tom čase byli Srbové ještě svobodní, žádný německý zeman je neutlačoval. Patřila jim všechna pole; na lukách pásli společně a do lesa si každý zašel pro tolik dřeva, kolik ho potřeboval pro hospodářství a k topení. V jezerech a řekách lovili ryby a raky a v lese zvěř. Ach, jak šťastné to byly časy pro Jana anebo vlastně pro Velemíra, jak se tehdy jmenoval. Kypěl zdravím a silou, nezalekl se ani medvěda. Jakou radostí se naplnilo jeho srdce, když poznal, že krásná sousedovic Lubinka je mu nakloněna! Brzy se sešla celá vesnice u Lubinčiných rodičů na svatbě, kde byli Velemír a Lubinka prohlášeni za manžele před staršími obce. Pohanský kněz jim vyprosil požehnání bohů, zejména Živy, bohyně plodnosti. Ze šťastného manželství vzešli tři synové a jedna dcerka, která se jmenovala rovněž Lubinka jako matka. Velemír zdvojnásobil, ztrojnásobil své síly, svou obratnost, aby opatřil obživu pro rodinu, nalovil dostatek ryb a zvěře.

Ale Němci měli už dávno zásluku na kraj s dobře obdělanou půdou. Pod záminkou, že chtějí Srbům přinést křesťanství, přitáhli, porazili zoufale se bránící Srby, podrobili si je, vzali jim zemi a učinili z nich nevolníky. Jazykem kázali lásku, rukou vykonávali hrubost a vztek. Tři Velemírovi synové padli v krvavé bitvě. Jeho dobrá žena zemřela žalem, když se dověděla o smrti svých synů. Velemír se měl svých bohů odříci, avšak neučinil tak. Mnohé rány prutem pak zlomily jeho odolnost, poklekl před křesťanským bohem, ale v srdci zůstal pohanem jak mnoho jiných. Vždyť nerozuměl německým výkladům, a tak nové učení nemohlo zapustit kořeny v srdci, neboť tam nedošlo, toliko k uchu. Při křtu dostal jméno Jan. Nenáviděl nové učení a utvrzoval své druhy ve věrnosti starým bohům, scházel se s nimi u tohoto jezera k obětem za temných nocí.

Jan byl nucen jako pastýř za ústrky a hubenou stravu sloužit novému pánovi. Nejraději honíval své stádo k tomuto jezeru, svatému místu, aby se tam modlil k bohům. Častokrát je, jako právě dnes, úpěnlivě prosil, aby zničili utlačovatele Srbů a dali jim opět svobodu. Za to bohům slíbil, že je budou zase veřejně uctívat, jako je uctívají i dnes, avšak tajně. Vzdychal polohlasně: „Svantovíte, umoř našeho sužovatele, toho zuřivce!“

Jan, ponořen do myšlenek, si nepovšiml, že se najednou před ním octl na bělouši s velkým psem po boku ten, na něhož právě vzpomněl. „Čertovské chlapisko,“ zařval na něho pán, „co tu zase sedíš a blábolíš a nehledíš si stáda?“

Jan nepovstal, jak žádal pán, ale ukázal rukou

na jezero. Pán tomu dobře porozuměl. Tam se hanbou utopila Janova milá dcerka, když ji tenhle nelítostný muž, sedící nyní na koni, zneuctil. Pán švihl Jana přes obličej, až mu naskočil pruh od pravého oka po bradu; potom pobodl koně ostruhami a odjel. Jan si zakryl oběma rukama tvář, zaplakal hořce, slzy stékaly po prstech na zemi jemu svatou. Věrný pes se přiblížil a lízal Janovi ruce. Zvíře cítilo Janův žal a projevovalo mu svůj soucit.

Smjerdžický pán byl svobodný. Měl u sebe německou hospodyni a německého služebníka, který byl stejně hrubý jako jeho pán. Také správce statku a dohlížitel byli Němci. Toho druhého nazýval lid rasem, neboť úmyslně sužoval robotníky, jak jen bylo možné, a bil je býkovcem. Takovým způsobem dávali najevo svou vzdělanost.

Pán přijel domů nepřičetný hněvem a vylil svou zlost na služebníkově. Ten byl prohnáný. Nechal si vynadat od pána, zároveň však dokázal, jak vždycky, tak i dnes, vyzvědět lehce, co bylo příčinou pánovy nevole. Zjistil, že vinu na pánově hněvu nese Jan a připravoval mu odplatu.

Jan, unavený stálým běháním za ovce, spal v ovčíně. Najednou procitl, dusil ho kouř, ohně planul už blízko jeho bědného útulku, neboť mu nebylo dopřáno lepší lože než dobytku. Jan nemyslel na to, jak by si zachoval svůj skrovný majetek, zvláště oděv, ale především na záchranu ovcí. S velkou námahou se podařilo vyhnat téměř všechny, s výjimkou několika, které se stále vracely k ohni a tam uhořely. I Jan se přitom popálil na rukou a v obličej. Ovčín, který byl srouben jen ze dřeva

oblepeného hlínou, lehl popelem úplně. To bylo dílo služebníka, který se za pánovu plísňení takto Janovi pomstil. Celá vesnice spěchala k ohni, přišel i pán. Dal ihned Jana zajmout a odvést do vězení.

Druhý den sám vykonal soud. Služebník svědčil, že viděl, jak Jan zapálil ovčín. Tomu pán rád uvěřil, neboť za zhářství byl trest smrti a pánovi velmi vyhovovalo, že se takhle může Jana zbavit. Vždyť mu byl přece ustavičně živým svědkem nešlechterného skutku, který spáchal na Lubince. Také zkažený Srb, který chtěl získat na panském dvoře nějakou lepší službu, svědčil a vypověděl, že Jan je tajný pohan a že společně s jinými obětuje bůžkům, že štve lid proti pánovi, aby nechodil na robotu a neplatil dávky. To první bylo ovšem pravda, to druhé jen potud, že Jan považoval za nesprávné, co nesprávné opravdu bylo. Rozsudek zněl: Jan má být upálen na hranici, na místě, kde tajně obětoval bůžkům, to jest u jezera, a celá vesnice tomu má přihlížet. A tak se opravdu stalo téhož dne. Janovi přátelé posbírali v noci jeho nespálené kosti, dali je do popelnice, vyryli u jezera, jim svatého místa, hrob, postavili tam popelnici, kolem ní nakladli malé slzové misky, na popelnici položili plochý kámen a všechno přikryli pískem. Tak pohřbili Jana čestným způsobem a seděli, truchlice nad ním, až do rána u hrobu. Všichni byli přesvědčeni, že byl odsouzen k smrti nevinně.

Brzy se pánův služebník vychloubal veřejně, že ovčín zapálil sám. I pán se to dověděl, avšak služebník nepotrestal. Potají se tomu smál a lidem řekl: „Nejsem vinen krví spravedlivého Jana.“ Lidé pak

říkali: Je-li opravdu křesťanský bůh, ať to tedy ukáže a potrestá toho nešlechetníka, jak si zasluhuje.

Od Janovy smrti uplynuly čtyři týdny. Byl krásný, teplý zářijový den. Smjerdžický pán se vykoupal v jezeře a nyní ho služebník vozil po vodě v člunu. Tu slunce pohaslo, setmělo se a najednou silně zahřmělo. Dívenka, která nablízku sbírala hříby, viděla, jak pán rozkázal služebníkovi, aby vesloval k břehu. Opět se oslnivě blýsklo a vzápětí mocně zahřmělo. Člun byl už blízko břehu. Tu se blýsklo, současně zahřmělo a blesk udeřil do člunu, až voda vysoko vystříkla. Děvčátko padlo leknutím na zem, a když vstalo, vidělo na hladině obrácený člun. Běželo domů a vyprávělo, co zažilo. Nikdo nešel k jezeru pátrat po pánovi, ani později, když těla plavala na vodě, se jich nikdo nedotkl, to přinášelo neštěstí. Lidé tam už pak nechodili lovit ryby ani raky. Hospodyně, správce a ras sebrali všechno, co bylo možno odvézt, a potají opustili Smjerdžici. Tak byl lid opět svobodný.

Minula zima a nastalo krásné jaro. Jednoho dne přijel do vsi pyšný pán se služebníkem, aby navštívil smjerdžického zemana. Našel dvůr prázdný. Dal si zavolat starostu a vyptával se ho, proč je tam pusto. Když starosta vypověděl, co se přihodilo, cizí pán vyskočil na koně a rychle se služebníkem odjel. Za několik dnů přijel znovu s několika dobře ozbrojenými muži a dal svolat celou ves i lidi od dvora. Cizinec jim oznámil, že panství patří jemu a že dá každému muži naměřit deset ran holí, neboť se o nebožtíka pána špatně starali a čestně ho nepochovali, a aby se naučili poslouchat. Trest byl

vykonán ihned a veřejně na dvoře rukou rasa, kterého nový pán s sebou přivedl. Přišel rovněž německý duchovní, aby lidu kázal; lid mu však nerozuměl. Jen tolik pochopil, že Pilát odsoudil nevinného spasitele křesťanů nespravedlivě k smrti, umyl si ruce a řekl: „Nejsem vinen krví tohoto spravedlivého.“

Po mnoho desetiletí sloužili ještě Srbové svým bůžkům. Také Smjerdžičané chodili v noci k jezeru, aby se tam modlili k svým bohům. Povídali si, že za temných nocí se z jezera ozývá: „Nejsem vinen krví spravedlivého Jana.“ Proto nazvali jezero Pilátovým a jmenuje se tak ještě dnes, ačkoli se během tisíce let ztratilo a zbylo z něho jen jakési tršavičko.

BRĚZAN, JURIJ (1916 Worklecy). Nejvýznamnější současný prozaik. Vystudoval gymnázium v Polsku, dále studoval obor národohospodářství v Lipsku. Po roce 1933 pracoval v ilegálním srbském hnutí, byl vězněn gestapem, dostal zákaz pobytu v Lužici. Za druhé světové války byl vojákem wehrmachtu, po návratu ze zajetí působil jako funkcionář mládežnických organizací. Od roku 1949 žije v Budyšině jako svobodný spisovatel. Ve svém rozsáhlém prozaickém, básnickém i dramatickém díle zobrazuje změny v lužickosrbském životě v období socialismu. Hrdiny jeho próz jsou prostí lidé, jejich povahy autor zachycuje s pronikavou psychologickou kresbou. Cílevědomě směřuje k postizení základní problematiky současného lidstva. Vrcholným Brézanovým dílem je román *Krabat* (1976), jehož hrdinou je kouzelník z dávné pověsti, sám zosobněný duch národa. Brézan píše rovněž pro mládež. Jeho díla byla přeložena do mnoha jazyků. Vydal mimo jiné knihy próz: *První brázda* (První brázda, 1951), *Stará Jančová* (Stara Jančowa, 1952), *Madelena a jiné povídky* (Madelena a druge powědančka, 1958), románovou trilogii *Felix Hamuš* (1958, 1961, 1969), novelu *Cesta do Krakova* (Pućowanje do Krakowa, 1966) a řadu dalších.

BUDAR, BENO (1946 Kulow). Básník a prozaik. Vystudoval slavistiku na lipské univerzitě (roční pobyt na univerzitě v Rostově, SSSR). Od roku 1969 působí jako lektor beletrie v nakladatelství Domowina v Budyšině. Publikuje verše a povídky v časopisech a sbornících. Náměty ke svým prózám čerpá ze života současné mládeže. Jeho knižní prvotinou je sbírka satiricky laděných veršů *Mikus a Dajkus* (1978). Dále vydal povídku s vojenskou tematikou *V sousedství makrel* (W susodstwe makrelew, 1979).

DOMAŠKA, ROMUALD (1869 Koslow — 1945 Worklecy). Studoval na Malostranském gymnáziu v Praze, kde byl členem sdružení Serbowka. Po dokončení filozofických a teologických studií v Litoměřicích působil jako katolický duchovní na různých místech v Lužici, nejdéle v Rožantu (1909—1936), kde našel vhodné podmínky pro svou literární tvorbu. Pro svůj otevřený vlastenecký postoj byl pronásledován fašisty. Jeho spisy byly v roce 1937 zkonfiskovány. Náměty ke svým povídkám žertovného i vážného ladění čerpá ze

života prostého lidu v Delanech a okolí. Inspiračním zdrojem jeho novel jsou národní dějiny. K nejzralejším Domaškovým prózám patří povídky se silnou kriticko-realistickou tendencí *Zajíc* (Zajac) a *Pilátovo jezero* (Pilatusowy jězor). Je autorem tří románů, které vyšly na pokračování v novinách. Povídky vydal knižně ve sbírkách: *Hleďač pokladů* (Pokladopytar, 1931), *Vřes* (Wrjós, 1934), *Svobodní* (Svobodni, 1935), *Wbohecké mosty* (Wbohec mosty, 1936), posmrtně vyšel povídkový výběr *Okolo starého mlýna* (Wokolo stare ho mlýna 1961).

HOLAN, JAN ARNOŠT (1853 Drječín — 1921 Lukojanov, SSSR). Prozaik, čelný představitel mladosrbského hnutí. Studoval klasikou a německou filologii v Lipsku, od roku 1878 působil jako učitel klasické filologie na gymnáziích v Rusku (Jekatěrinoslav, Dorpat, Nižní Novgorod), po VRSR se stal ředitelem gymnázia v Lukojanově. Po svém odchodu do Ruska zůstal v živém styku s domovem, často přijížděl do Lužice a účastnil se schůzek mládeže a akcí Matice srbské. Psal povídky a reportáže, do srbstiny přeložil menší prózy L. N. Tolstého. Pod pseudonymem Sporos uveřejnil v časopise *Lužica* povídky *Kdo je vinen?* (Što je wina?, 1882) a *Výměnkář* (Wuměnkār, 1883), pro které je příznačný ostrý pohled na sociální problematiku. Holanovy reportáže a povídky byly souborně vydány v Mlynkových výběrech ze srbské prózy 19. století *Tři léta v Rusku* (Tři léta v Ruskeje, 1966) a *Hronov a jiné povídky* (Hronow a druge powědančka, 1967).

ISELT, RICHARD (1889 Budyšin — 1965 Budyšin). Prozaik. Po studii působil jako učitel. Druhou světovou válku prožil jako voják wehrmachtu. Po roce 1945 se stal ředitelem Srbské ústřední knihovny a byl spolupracovníkem Institutu pro srbský národopyt v Budyšině. Literárně tvořit začal až po roce 1945. Ve svých povídkách zachycuje realisticky život z minulosti i současnosti srbské vsi. Jeho vypravěčské umění se vyznačuje čistým a jadrným jazykem a sevěnou kompozicí. Knižně vydal sbírky povídek *Z uličku vzpomínek* (Z bremješka dopomjenkow, 1951) a *Bitva v srbské křčmě* (Bitwa w serbskej korčmje, 1962).